

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Anekdoták forrásai.

Honnan származnak az anekdoták vagy adomák, amelyekkel az olvasóközönséget vagy társaságot mulattatni szokták? Ugy gondolom, hogy néhány póda tárgyalása alapján némi feleletet adhatunk e kérdésre.

1. Ossuna herceg, nápolyi vicekirály meglátogatta Nápolyban a gályarabokat, szóba állt velük és megtudta, hogy egyik ártatlanabb, mint a másik. Ők t. i. így mondták. Csak egy volt, aki őszintén bűnösnek vallotta magát. Kergesse ki innen ezt a gonosztevőt — mondta a felügyelőnek — nehogy megrontsa a becsületes embereket.

2. Rabelais a gazdájával a pápánál volt kihallgatáson. Mikor ura, parancsolója a pápa lábát csókolta meg, Rabelais kiszaladt. Ha ilyen nagy úrnak — gondolta magában — a lábát nyújtja megcsókolni, mit nyújtana nekem.

3. Des Barrouau egy pénteki, tehát böjti napon, szalonmás omlettet eszik. Hirtelen mennydörgést hall, dühösen kidobja az omlettet az ablakon. Mondván: „Milyen láрма van odafenn egy omlette-ért.“

4. Lambin és Massac találkoznak az utcán egy öreg asszonnyal, aki szamarakat hajt. Adieu, szamarak anyja — csúfolódnak vele. — Adieu, fiaim — felel az.

5. Egy spanyol ember kemény tében Franciaországban utazott és a kutyák dühösen rárohantak. Föl akart emelni egy kődarabot, azonban az oda volt fagyva. Atkozott ország — mondja dühösen — ahol megkötik a követ és szabadon engedik a kutyákat.

6. Egy öreg asszony, bármikor hitták temetésre, mindig azzal utasította vissza: Minek menjek? Ők sem jönnek el az enyémmre.

7. Egy ember 45. életéve körül fogott egy hollót és megtartotta. Akarom látni, úgymond, él-e 100 esztendeig, mint a tudósek mondják.

8. Egy spanyol faluban halálra ítélték egy embert, egy szabómestert. A lakosok a bírót arra kérték, hogy mivel csak egy szabó van a faluban, ha valakit fel akar akasztatni, hát az egyik bognárt akasztassa fel, mert abból kettő van.

9. Egy spanyol embert ingyen borotváltak meg, hogy az inas tanuljon rajta. Megszenvedett az ingyen munkáért. Ugyanekkor egy kutya elkezd keservesen vonyítani. Bizonyosan ezt is ingyen borotválják — mondja a spanyol.

Azt hiszem, egyetértünk abban, hogy ezek létező, élő anekdoták. Még bizonyosabb azonban, hogy egy francia könyvből írtam ki őket, mely a

XVII. században iratott és kb. 100 évvel ezelőtt jelent meg először nyomtatásban. A könyv címe *Historiettes*, szerzője pedig: *Tallemant des Réaux* (1619—1692).

Ki ez ismeretlen név viselője? Mert nálunk a közönség előtt teljesen ismeretlen, aminthogy nem is tartozik a nagyok közé. Egyik kiadója így jellemzi: „Ami Brantôme a XVI., az Tallemant a XVII. századnak, t. i. a történelem szellemes lakája, aki pongyolában látta a nagyokat.“ Noha inkább a bourgeois-hoz tartozik, mint a nomességhez, rokonsága a Rambouillet-családdal megnyitotta előtte ennek híres szalonját (Hôtel de Rambouillet), sőt az úrnő bizalmas barátságát is megszerezte neki. Életének nem csekély részét itt töltötte, itt látta az arisztokratákat. De az írók között is ismerős volt. Munkáját 1657 körül kezdte írni, kéziratban maradt és 1834-ben jelent meg először. Legjobb kiadásának a Techener-féle tekintetű, 1854—1860, 9 kötet. Tárgyunkra leggazdagabb forrás a *Historiettes collectives* fejezet (7. kötet).

Tallemant emlékirataiba beleírt mindent, amit látott, megfelelő címének (Kis történetek). Munkája éppen olyan nyers, groteszk, obszcén, mint akár Rabelais, akár Brantôme. Ha könyvét olvassuk — mondja Lanson — megértjük, hogy ez az irodalom felett meg annak a kornak, amely csak felszínén volt finom.)¹ Ez azonban nem vonja le munkájának mint történeti forrásnak értékét. Sainte-Beuve szerint némely tanulmány a XVII. századról csaknem teljesen lehetetlen volna az ő munkája nélkül. Írt verseket is, de munkái közül ma csak a *Historiettes* számít.

Amint láttuk, 9 adomát ismerünk, amelyek megtaálhatók Tallemant munkájában. Egy-két adomával lehetne ezt bővíteni, ha a szemérmetlen tárgyúakat is felvinnénk. Egy társaságban, melyben én is jelen voltam, egy sikamlós anekdotát úgy adtak elő, hogy megtörtént egy akkor nagyon ismert politikussal. Ma tudom, amit akkor nem tudtam, hogy ez az anekdota szóról-szóra megvan a Tallemant könyvében.

Az itt szóban lévő anekdotákat a Tallemant könyvénel régibb forrásból nem ismerem, nem állítom azonban, hogy ilyen nincs is. Most a tárgyalt anekdotákra teszünk némi megjegyzést.

1. Ossuna (Osuna, Ossono) herceg (1579—1624) csakugyan nápolyi vicekirály volt. Az itt tárgyalt anekdota olvasható magyarul Vas Gereben egyik munkájában.²

2. Ezt a tárgyat szerzőnk Rabelais egyik munkájából vette. Maga Rabelais mondja el ezt magáról. Én ezt élő szóval hallottam magyarul, részben zsidóra fordítva azáltal, hogy az előkelő urat zsidó titkárra kíséri a pápához és menekül el.

3. Ezt is zsidóra fordítva lehetett olvasni a Borsszem Jankóban, t. i. a zsidó disznóhúst eszik. Des Barreaux, ez a helyes alakja a nevének (1602—1673), ismert *libre penseur*, az egyház ellensége, egyszersmind azonban ismert korhely is. Balzac, a XVII. századbeli író, új Bacchusnak nevezte. Az itt tárgyalt anekdota egyszersmind egy francia közmondás szülője is lett: Voilà

¹ Lanson: *Hist. de la littér. Française*. 1916.

² Vas Gereben: *Neveünk*. 1856. I. 181.

bien du bruit pour une omelette. Mondják így is: Tant de bruit pour une omelette. (Milyen láрма egy omlettért.)

4. Lambin és Massac kétségkívül szintén Tallement ismerősei voltak, de a történelemben nem jutottak be. Ez anekdota olvasható magyarul Vas Gerebennél.³

5. Olvastam magyarul mind ezt, mind a következőket: 6, 7, 8.

9. Olvastam magyarul úgy, hogy spanyol helyett cigányról szól.

Íme 9 anekdota. Franciául ezek már vagy 270 év előtt meg voltak írva, magyarul csak újabb időből ismerjük. Azt mondhatná valaki, hogy az ilyen meghatározás: Olvastam magyarul, hallottam élő szóval, — nem elég pontos. Ez igaz, de vajjon lehetséges-e ebben a tárgyban nagyobb pontosság? Lehet-e ez adomákról megmondani, hogy évtizedek előtt mikor és hol olvastam, hallottam. Tallemant könyvét olvasva, adomáink mindegyikében régi ismerősre találtam, — ez bizonyos. És ez áll részben vagy egészben azokra is, akik e sorokat olvassák. Ők is ismerősként üdvözlik ez elmés apróságokat.

Az óriási tömeghez képest 9 anekdota nem nagy dolog és az is keveset változtat rajta, ha néhány obscén adomát is hozzájuk számítunk. Azonban gondoljuk meg, hogy itt olyan teljes megegyezést találunk, hogy az véletlen nem lehet. Ezek az anekdoták valami úton-módon Tallemant könyvéből jutottak hozzánk. Hogyan? Ki tudna erre pontosan felelni? Ez pedig nem egyedülálló, egyedül Tallemant des Réaux-val történt jelenség. Más példánk is vannak.

Egy igen ismert magyar politikus és képviselő így panaszkodott: Én szép leányt vettem feleségül és azt reméltem, hogy a gyermekeim olyan szépek lesznek, mint az anyjuk és olyan okosak, mint az apjuk. Azonban megfordítva történt. Olyan csúnyák lettek, mint az apjuk és olyan ostobák, mint az anyjuk. — Ezt az anekdotát megtaláltam egy régi francia fabliauban, mely évszázadok előtt már megvolt. A képviselőre egyszerűen ráfogták. Anekdotánk tehát jó nagy utat tett meg térben és időben.

Amit mi Tallemant-ra vonatkozóan kimutatunk, kimutatható másoknál is. Ki tudom mutatni, hogy pl. Till Eulenspiegel, Rabelais, Brantôme szintén hatottak ránk ilyen módon. Persze legnagyobb részt, ha nem kizárólag, illetlen adomákkal, hiszen ezek a legkedveltebbek. Ismerek Mária Teréziára fogott anekdotát, amelyet ő előtte vagy 200 évvel nyomtatásban kiadott Brantôme (1540—1614).

Az irodalmi hatás tehát fölötte nagy, se országghatárok, se nyelv nem állják útját. Egy vigan mulatozó, adomázó magyar társaságban felmerülhetnek olyan adomák, amelyek forrása valamely francia fabliau, Till Eulenspiegel, Rabelais, Brantôme, Tallemant des Réaux stb., jóllehet e neveket eenki se ismeri a szóban lévő társaságban.

Annyi bizonyos, hogy én minden anekdotát, legyen új vagy régi, azzal a gyanakodással fogadok, ki tudja, nem jelent-e ez meg már régebben, talán évszázadok előtt, német, francia, olasz stb. nyelven. *Szigetvári Irdn.*

³ Vas Gereben i. m. I. 81.

Arany János: A pusztai fűz.

Arany János kisújszállási tanítóságáról írott cikkemben (Budapesti Szemle. 1921. évf. 185. köt.) rámutattam, hogy a költőnek több művében is találunk kisújszállási célzásokat s vonatkozásokat. Voinovich Gézának egy nemrégiben megjelent cikke (Arany János kritikai kiadásának feladatai, Magyar Bibliofil Szemle II. évf.) vezetett rá, hogy A pusztai fűz c. allegória is az ilyen költemények közé tartozik.

Voinovich Géza szerint a mű első fogalmazásában ez a két sor is benne volt:

Volna ugyan módom látni elég népet.
Néha, midőn mennek *karcagi* vásárra.

Másfelől pedig a végleges szöveg 9. szakaszában így ír a költő:

Mellettem vonul egy régen elhagyott gát,
Senki sem jár rajta, hídját is ellopták.

Igy aztán teljes pontossággal eligazodhatunk a tekintetben, hol nőtt a költő életét szimbolizáló fűzfa. Kisújszállás határában, a karcagi út mentén a Karajános-gát volt. Ugyanaz, amelyből az Elveszett alkotmány I. énekében is olvasunk. Tréfás hasonlat-sorozattal igazolja itt a költő, hogy a tündér Armida csakugyan átváltozik bűvös fényű, merész lobogású fáklya-világgá.

Oly bizonyos ez, mint
Hogy Kanaán ez a hon, tejméz foly a kún poesolyákban
A' *Karajánosban*.

(A még ma is Karajánosnak nevezett határrész Kisújszállás területétől mintegy 9 km-nyire van.)

Ha most már tovább folytatjuk az allegória és a *való* viszonyának vizsgálatát, rámutathatunk, hogy a költő igenis létező fűzfa életéhez hasonlított a sorsát. Kisújszálláson jól emlékeznek rá, hogy ahol a Jónás-gát a Karagátba szakadt, a gát tövében sok ideig két fűzfa volt. Hetven éves emberek mondják, hogy az egyikre (a nagyobbikra) tíz éves korukból emlékeznek s már akkor vagy negyven évesnek lehetett tartani. Vagyis 1834-ben, Arany János kisújszállási tartózkodásakor, 6—8 éves volt. Kiszáradt törzsét a '90-es években vágták ki. (Szilágyi Lajos és neje kisújszállási lakosok szíves közlése.)

Dénes Szilárd.

Széchenyi és Kossuth.

Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal. I. rész (1841—1843). Szerkesztette és bevezetéssel ellátta Viszota Gyula. Budapest, 1927. 1024 lap.

Az utóbbi évek történeti irodalma a Széchenyi-kutatások jegyében folyt le. A Magyar Történelmi Társulatnak *Magyarország újkori történetének forrásai* című gyűjteménye alapján mind világosabbak előttünk az önmaga és nemzete lelkével viaskodó nemzetűjítőnek szólemi útjai. Ferenczi Zoltán a *Kelet Népe* bevezetésében (1925) már gondosan egybe is vetette e fényes pálya lelki és politikai zavarait: a fennmaradt hézagok pótlása és a

nagyonalú munka folytatása azonban további szakavatott kézre várt s ezt végezte most el dr. Viszota Gyula, Széchenyi-irodalmunk fáradhatatlan kutatója, a Kossuth Lajossal vívott irodalmi vitaanyag egy részének közreadása elé írt 178 oldalas, mély tanulmányában, mely élesen belevilágít a két nagy ellenfél viszonyának legelrejtettebb redőibe is.

A Bevezetés általánosságban rámutat az 1848-i változás előzményeire: az angol haladás utáni vágyra és a francia forradalmi eszméktől való ideges félelemre. Megállapítja, hogy nálunk ezidétt nem volt a talaj alkalmas demokratikus eszmék számára. Ezt a történelmi szélsőséget Széchenyi arra próbálta felhasználni, hogy reformokat teremtsen, de az alkotmány biztosítása mellett. Nehéz szerepében a fölüeny, magát tévedhetetlennek vélő Metternich egyoldalúságával és a magyarországi főhatóságok túlzott alárendeltségével találta magát szemben.

Arisztokrata volt, bátrabban viselkedhetett: magyarul beszélt a főrendi táblán, megalapította a Tudós Társaságot, löversenyeket rendezett és társas-kört szervezett. Ehelyütt rendkívül érdekes Viszota előadása. A kaszinók hamar éreztették hatásukat a politikai életben. A Pesti Kaszinó s a nyomán alakult 30—35 vidéki társas- és olvasókör Széchenynek a Hitel-ben és Stádium-ban világgá bocsátott elveit oly hazafiúi buzgalommal vitatgatta, hogy mihamar kötettszámra való hivatalos és nem hivatalos jelentés ment fel Bécsbe. A félénk hivatalnoksereg túlbuzgó fantáziája már most, 1831-ben, egy magamentésül előrejsólt államzavartól riadozott, míg a főbkek: a nádor, a kamarai elnök stb. nyugodtan szemlélték az eseményeket, sőt elejtették a kaszinók ellenőrzését is.

Valójában csak az 1832—36-os országgyűlés gondoskodott kellő olvasni- és tárgyalnivalóról. A Kossuth *Országgyűlési Tudósításai* kiadásában segédkező ifjúság maga is magyar kaszinót alapít a németnyelvű Pozsonyban. Ez lett volna az az elem, melyet Széchenyi a kiöregedettek helyébe friss nemzedékül szánt a maga és tervei számára; s ebből nevelődött az a lelkes csapat, amely az óvatos mérsékletet csakhamar félretéve, őszinte rajongással előbb Wesselényi, nemsokára pedig a születésre, neveltségre és korra hozzá még közelebb álló Kossuth mellé szegődött. Virtuskodásuknál különb korrajzi előjátékokat keresve sem lehetett volna találni a két nagy ellenfél harcához.

Hol kezdődik Kossuth és Széchenyi összeütközése? Kétségtelen, hogy — minden közösen átélt emlékük, jóbarátságuk, sőt egyező nemzeti céljaik ellenére is — már Wesselényi heves, népszerű, de elsiétt közéleti szereplése is bántotta Széchenynek zavartalan, lassú haladást kívánó, már ekkor betegesen érzékeny lelkületét. Bármily különösen hangzik is: Széchenyit Wesselényitől Kossuth pártfogolása (Wesselényi nemes önzetlenséggel gondoskodott Kossuth raboskodása idején annak egész családjáról), Kossuthtól pedig ennek Wesselényihez ragaszkodása hidegítette el. Semmisnek látszó s lelkileg mégis mindhármukban mély nyomot hagyó eset okozta ezt: Wesselényi hazafias buzgalmában az arisztokrata Széchenyi alapította Pesti kaszinóba merte ajánlani a kisnemes ügyvédet, azt a Kossuth Lajost, aki Országgyűlési Tudósításaiban oly kicsinylőleg említette a „különc“ Széchenyi beszédeit s akinek meglepetésszerű jogi sikereitől, ragyogó ékesszólásától és újságírói leleményétől már akkor aggódva féltette nem annyira a kaszinóját, mint inkább a maga külön életét dolgozva s lassan élvezett közéleti sikereit.

Wesselényi Kossuth visszautasításából megérezte barátságuk lelki szálainak szakadását: Széchenyi óvásai ellenére rászánta már magát a tragikus úttörésre, mintha sejtette volna, hogy egy Kossuth lép majd a nyomába. Két politikai felfogás szegződött itt egymással szembe: Széchenyi bízott a kormányban, Wesselényi nem; Széchenyi szerint az újításoknak a felső tábláról kell kiindulniok, Wesselényi és Kossuth szerint erre már csak a népképviselői országgyűlés lesz képes. Kossuthnak, bár elismerte a „legnagyobb magyar“ nemzetgazdasági elveinek és terveinek szükségességét, Wesselényi politikája volt a szíve szerint valóbb: ösztönös rokonszenve s az a természetes emberi számítása vezette ebben, hogy egyszerű prókatori életének csak ez az út szerezhethet karriert. Gerinces, nyílt beszéd, szabadsajtó — ez volt Kossuth ideálja s ez nem tetszett mindjárt kezdetben a minden legkisebb lendületes beszéd alján lázítást, voltaképen pedig terveinek nélküle való éresét és gyorsulását érző Széchenyinek. Közjogi és közgazdasági tér, két ellentétes munkairány — ma már nem meríti ki évtizedes harcuk alapokait. Azt sem elég feltüntetnünk — mondja Viszota, — hogy a Metternichel kezdetben ujgathúzó Széchenyi később visszakanyarodik a kormány módszere mellé s maga is hatalmi szóval, cenzurával kívánja megbuktatni a főléje kerekedő Kossuthot. Másról volt már ekkor szó: arról, hogy a zárkózott és óvatos Széchenyi, bár a népért (nemzetért), de magában, kevesek élén s a kormánytól függően törekedett a korváltoztatásra, míg Kossuth ugyanazt: a haza boldogulását lelkes többséggel, magával az érdekelt néppel (jobbágyság felszabadítása, rendiség eltörlése), függetlenül, szabadsajtó mellett, tehát kivívott önérdemül kívánta elérni és biztosítani.

Kossuth *Törvényhatósági Tudósításainak* hullámzó sorsa, sajtógépének megvételi (még jobban kibogozandó) története, az udvar terve személyének megnyerésére, majd — mikor megvét és megvéket von jogi álláspontja mögé — elfogatása és hűtlenségi pöre, érdekesebbnél-érdekesebb mozzanatai a könyvnek, de mindez csak előhang Széchenyi híres három támadásához. Kossuth, akárcsak Wesselényi, nemzeti hősként szabadul börtönéből, népszerűsége nőttön-nő s általános meglepetésre felsőbb engedéllyel 1841-ben megindíhatta *Pesti Hirlap*-ját. Ez jelentős politikai fordulat eredménye: a kormány Széchenyi előmunkálatait úgyszólván lezárta ezzel, maga lépett a reformok terére s úgy látszott, mintha a Wesselényi-Kossuth-terveknek is befellegzett volna. Széchenyi látszólag meg is nyugodott, csak Kossuth „izgatásai“ bántották s bár barátainak köre s maga Deák sem látott közvetlen veszélyt: a nádorral, a cenzurával akarta leszerelni Kossuth működését.

Igy írta meg és adta ki első támadását: a *Kelet Népet*. Ebben nyíltan megvádolja Kossuthot, hogy oktalanul zavarja az ő és a kormány munkáját, *Pesti Hirlap*-jával „megsemmisítésre vezeti a magyart“: gyűlöletessé teszi a főrendet, izgatja az alsóbb rétegeket. Bizonyítja, hogy Kossuth működésére nincsen szükség; kár a makacs ellenkezőket erősíteni, hiszen még az ő munkája is csak felében-harmadában készült el. Mindez szaggatott, hol kétségbeesett, hol epés, gúnyos hangon adja elő.

Még mielőtt Kossuth érdemileg felelhetett volna, a röpiratok serege szállt vitába a felvetett váddal. Fáy András, b. Eötvös József, gr. Desselffy Aurél, Nagy Ignác, Vörösmarty, Kuthy Lajos és mások álltak hol Széchenyi, hol Kossuth mellé, Kossuth igyekezett válaszában minden párthangulatot el-

oszlantni: most is dicsérte Széchenyit, bár Magyarország fölébresztését nem tartja Széchenyi kizárólagos érdemének. Széchenyi — írja — azért ingerült, mert elmaradt; lehet, hogy a kormánynak nem kell az agitáció, de kell a nemzetnek; rémképeket fest Széchenyi, holott csak elvi eltérések vannak köztük.

Kossuth mellé állott Desselwffy is. Keserű kritikának és kíméletlen, de igazságos boncolásnak tartotta Kossuth Feleletét. Egyben azonban rámutatott a Pesti Hirlap elvi és gyakorlati kétágúságára. Megróttá Széchenyi személyes célzásait és következetlenségeit, kimutatván, hogy azért vált elszigeteltté, mert egyéni intézményeivel akart hatni, megye, közvélemény mellőzésével. Az volt az általános meggyőződés is, hogy a vitában a higgadtabb Kossuth maradt felül.

A válaszok nagy port vertek fel, még a besúgók is hatalmas irodalmi működést fejtettek ki élénken festő jelentéseikben. Az összefoglalás eredményét Metternichhez továbbították, ahol szóba jött Széchenyi koronaöri kiűntetése is.

1842 márciusában újabb munkába fog az önéletről Széchenyi. Újra összehasonlítja a maga munkáját Kossuthéval: lehetetlen — mondja — a magyarságot gyors, szenvedélyes felvilágosítással tökéletesíteni; ha az alkotó munka megáll, pusztá ellenzékieskedéssé fajul a politika — a Pesti Hirlap mindent túloz, ezért nem tud ő Kossuthal egyúton haladni. Ezt a művét — *Garat* a címe — Széchenyi sohasem adta ki, de gondolatait felhasználta második támadásul szánt *Akadémiai beszédében*, amelyben a nemzetiségi kérdés kapcsán vesszőzgeti a magyarkodó Pesti Hirlapot. Ezúttal — ami híveit is meglepte — hamis hangot fogott. Szerinte nem szabad a magyar nyelvet mindenáron terjeszteni, nem a szám, hanem felsőségünk a legjobb olvasztó elem nemzetiségeink között. A beszédre kapott válaszok magát Széchenyit is meglepték: szlávdicsérést olvastak ki belőle. Ennek tisztázására fogott harmadik támadásába: az 1843—47-i hírlapi vitába.

Az első szó az érzékeny sértődésé volt: Széchenyi zokon vette, hogy Kossuth, s még előbb Pulszky, beszéde kinyomatása előtt megtették rá súlyos megjegyzéseiket. Neki is az a nézete, hogy mindent a népért, de nem általa. Egyébként Kossuthot sem a nép, sem az ifjúság megbizottjának nem ismeri el és vezérségében nem bízik. Kossuth sem maradt adós: fájdalommal látja, hogy Széchenyi az országgyűlés előtt praktikus irány helyett önmagával való következetlenségekkel, testetlen általánosításokkal bibelődik s polémiája tisztá személyeskedés; e térre nem követi. A nyilvánosan elmondott beszéd köztulajdon. Ami a közvéleményt, a nép ítélő erejét, lapja modorát és az ő vezérségét illeti — valamikor Széchenyi vetette fel az erre nevelés szükségességét s a népet valóban nem lehet figyelmen kívül hagyni, mert az el lehet nélkülözni, de ők nem nélküle: tehát mindent a népért s ahol lehet, általa, hiszen mindenki annyiban valaki a honban, amennyiben a nép tagja. Széchenyi *tyy* aligha nyeri vissza eldobott vezérszerepét.

Látnivaló, hogy a vita személyeskedő, elmérgesedett. A *Jelenkor* — Széchenyi ellenlapja — még is ragad minden alkalmat (Vieuxtemps hegedűművész esete, adózási rendszer) Kossuth tekintélyének gyengítésére. Maga Széchenyi Bécsben is megfordul, Jósika közvetítésével, hogy Metternichet meggyőzze közeledéséről. Az hajlandó is e'nézni mult tévedéseit, valamikori

önálló ellenzékieskedését, ha tettel — alárendeltséggel — bizonyítja be a kormánnyal együttműködését. Széchenyi érezte, hogy két tűz közé került, még Bécsben sem méltányolják kellőleg hírlapírói munkásságát: nem hajtotta a kormány mellé a nyugtalan arisztokráciát, a gazdagokat, sőt Batthyányt és Deákot valószínűleg elégedte maga mellől. Kossuth az országgyűlés megnyitásakor meg éppen elvei sikerét s az ő gyanúsításainak alaptalanságát vonta le a királyi beszédből: az igazság ezadsajtóra vágott.

Eddig tart e kötetben a két nagy államférfiu harca. Viszota megállapításai cikkről cikkre haladva, világosan, szélesen és meggyőzőleg tárják elénk szembekerülésük legfontosabb mozzanatait, melyek oka végeredményben két egység ellentéte: egy ritka tevékenységű főúr felsőbbbséges, hevesnek indult s óvatosságban rekedt munkája s egy nyílteszű, jogi vitára temett kismemes tehetsége, aki a népies politika hátán országos pályát fut be, nemzete javát szolgálva lendületes túlzásiban is. Viszota mély ítélőképessége, adatainak gondos csoportosítása, egyszerű nyelven közlött világos fejtegetései s kivált pihenést nem ismerő, pontos munkája nem kaphat nagyobb jutalmat, mint kíváncsiságunkat megjelenendő újabb kötete iránt. *Sz.ira Béla.*

Chanádi Demeter históriai énekének 1571-i debreceni kiadásáról.

Szabó Károly Chanádi Demeter: *Vita Ioannis Secvndi electi Hungariae regis* c. magyar historias énekének egy hely, év és könyvnyomtató feltüntetése nélkül készült kiadásáról, mely a Magyar Tudományos Akadémia unikuma, úgy véli, hogy az Debrecenben 1571-ben készült. Az évszámot mivel sem indokolja, csupán azt jegyzi meg, hogy „nyomdai kiállítása Debrecen mellett bizonyít”.¹ A kiváló bibliográfusnak abban kétségetlenül igaza van, hogy ez az unikum debreceni nyomtatvány, de az évszámban téved. Hogy a kis munka mindjárt a fejedelem elhalálzásának esztendejében Debrecenben is megjelent volna, az már azért sem valószínű, mivel ezt, tekintettel a fejedelem unitárius voltára, *Melius* aligha tűrte volna el. De ezen lélektani érv mellett más nyomósabb érveink is vannak. 1571-ben *Komlós András* volt a debreceni tipográfus, aki a historias énekeket nem vesseronkint, hanem egyfolytában szokta kiszedni, úgyhogy egy-egy strófa külön kikezdes. Azonkivül egy igen jellegzetes keskeny tipust használ. Az akadémia unikuma ezzel szemben versben van kiszedve, még pedig azzal a gömbölyded antikvával, amelyet *Hoffhalter Rudolf* használt (pl. Félegyházi: Az keresztieni igaz hitnek verseiről való tanítás 1579. kiadásában.) s *Hoffhalter* más historias énekeket is versben szokott kiszedni. Az első sor élén álló C kezdő ugyan Komlós Andrásé, de az ő kezdőt Hoffhalter is állandóan használta. A szóbanforgó apró nyomtatvány tehát Hoffhalter idejében (1577—86) kerülhetett ki a debreceni sajtóból. Nagy a gyanúm, hogy azonos azzal az 1577-i debreceni kiadással, melyet Szabó Seivert nyomán említ² s amelyből eddigelé példány nem került elő.

Gulyás Pál.

¹ Régi Magyar Könyvtár. I. 58. sz. 41. l.

² Régi Magyar Könyvtár. I. 124. sz. 12. l.

Kultsár György Postillájának állítólagos harmadik bártfai kiadása.

Fraknói Vilmos a Magyar Könyvszemle 1878:266. lapján ismerteti *Kultsár Postilla* c. művének egy könyvtáblából kiáztatott 6 levélnyi töredékét, melyről azt állítja, hogy ez „a bártfai 1579. és 1597-i kiadással lapszámra nézve igen, de betűről-betűre nem talál és így kétségtelenül ismeretlen kiadás töredéke”. Végigtanulmányozva a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában meglévő XVI. századi bártfai kiadványokat, feltűnt nekem, hogy a *Postilla* 1579. és 1597-i kiadásának múzeumi példányai nemesak lapról-lapra, de betűről-betűre is megegyeznek. Minthogy a Múzeum állítólagos 1579-i kiadásának címlapja hiányzik, az a gyanúm támadt, hogy *Szabó Károly* tévesen sorolta ezt a példányt az 1579-i kiadások közé s az valójában nem más, mint az 1597-i kiadás csonka dupluma, a *Fraknói* ismertette töredék pedig nem, miként ő vélte, egy újabb, eddig ismeretlen kiadás, hanem az 1579-i kiadás maradványa. Minthogy az 1579-i kiadás címlappal is bíró teljes példánya megvan a Szt. Benedek-rend pannonhalmi könyvtárában, fölkértém fő-tisztelendő dr. *Horráth Adám* ottani könyvtárnok urat, állapítaná meg, hogy a töredékben észlelhető szedés-variánsok nem azonosak-e onnek a kétségtelen 1579-i kiadásnak szövegével. A válasz, melyért ezúton is hálás köszönetet mondok, teljesen igazolta föltevésemet. A múzeumi töredék szövegbeosztása teljesen azonos az 1579-i kiadással. Ennélfogva *Fraknói* adaléka, melyet *Sztripszky* 1845. sz. a. iktatott összefoglaló munkájába. tárgyaltan. A *Postillának* csupán két bártfai kiadása volt, az 1579. és 1597. évi. *Szabó R. M. K.*-a pedig oda módosítandó, hogy az 1579. évi kiadásból a M. N. Múzeumban csupán az N(1), N2, N(7), N (8), Ii(2) és Ii(7) levelek vannak meg,¹ míg az 1597-i kiadásból két példánya van: egy teljes és egy a címlap híján csonka példánya.

Gulyás Pál.

Csokonai Dorottyájához: fülesgófus.

Mikor Carnevál a matrikulát előhozatja, ez nagyságával felülmúl minden más könyvet:

Még a' Calepinus tíz-nyelvű grapsája,
's a' Fülesgófusok' szép Fantáziája
Hozzá képest tetszik finger-kalendernek.

Igy olvassuk az 1804-i kiadásban. Calepinusról és a finger-kalenderről már szóltam (Irod. 4:316, 8:46), a *fülesgófus* azonban egyelőre rejtély maradt. Most véletlenül akadtam rá Kazinczy Levelezésében (VII. 174). Vitkovits Mihály egy levelében bírálja Döbrenteknek hozzá küldött verseit s egyikhez ezt a megjegyzést fűzi: „A' Philosophushoz (mert a' *fülesgófus* magyarosítás scholasticismusa sapit) irtt Epigrammád...“ A szó tehát nem egyéb, mint a *philosophus* szónak tréfás, valószínűleg diákos torzítása, melyet Döbrentei epigrammában felhasznált. Alkalmasint nem is a bölcelet tudósaira

¹ Fraknói s utána Sztripszky a töredék leveleit is hibásan jelzi

kell itt gondolnunk, hanem a régi gimnázium *philosophus* nevű felsőbb osztályára (v. ö. *donatista, syntaxista, rhetor, poeta* stb.). A diáktréfa a leghalványabb hangbeli hasonlatossággal is megelégszik, csak hogy valamilyen csúfnevet akaszthasson valakire; így csúfoltuk mi gimnazisták a *praeparandistá*-kat *réparágók*-nak; az egyetemen pedig bennünket *philosophus*-okat *füleszófos*-oknak, a *philologus*-okat *fülelőgos*-oknak, kik szerettünk a *fülesharmónikába* = *philharmoniai* hangversenyekre járni. Valószínű, hogy Csokonai idejében is a *philosophus*-oknak így jutott a *fülesgófus* név. Marad még megfejtésül, hogy mi volt a fülesgófusoknak az a „szép *Fantáziája*“.

Tolnai Vilmos.